

A Somogyi-könyvtár Szeged művelődéstörténetében

Somogyi Károly esztergomi kanonok 1880. április 26-án abban a levelében, amelyben ajánlotta Szeged városának 43 701 kötetes könyvtárát, a célt is kitzúzte: „Szeged város földirati helyzeténél, népének tiszta magyarságánál és életrealóságánál fogva oly fontos központot képez hazánk déli részén, melynek messzeható rendeltetése úgy a közgazdasági haladás forgalmi empóriumául szolgálni, mint a nemzeties irányú közművelődést és tudományosságot az ország nagy terjedelmű déli vidékén terjeszteni.”

1

Tehát a közművelődést és a tudományosságot jelölte meg az új szegedi közkönyvtár földadataul. S a róla „örök időkre Somogyi-könyvtárnak” nevezett intézmény e földadatának — kisebb megszakításokkal — egy évszázadon át meg is felelt. Az egyetem Szegedre településéig, 1921-ig, a Közművelődési palota, tehát a könyvtár és a kebelében kifejlődött Városi Múzeum volt Szeged legtekintélyesebb közművelődési és tudományos intézménye, sőt utána is mindmáig megmaradt jelentősége és szerepe. A múzeumot Reizner János, az első igazgató fejlesztette ki a nagy árvíz utáni újjáépítés során előkerült régészeti leletekből, későbbi leletmentésekből, majd egyre inkább módszeres ásatásokból. Tőle tanulta a régészetet utóda, Tömörkény István, Tömörkénytől pedig Móra. Ő azután egyetemi tanulmányainak emlékeiből, későbbi tanfolyamokból, de főként tapasztalataiból oly tökélyre fejlesztette ásató tudományát, hogy amikor 1932-ben a szegedi egyetem disz doktorává avatta, joggal írta róla Banner János: „A római uralom korát kivéve, nincs a magyar föld régészetének olyan szakasza, melyben Móra Ferenc odaadó és

tervszerű munkájának eredményével ne találkoznánk.” „Tevékeny munkája nyomán a múzeumi régiségtár teljesen kivetkőzött vidékieségéből, s a csonka haza legelső gyűjteményei közé tartozik úgy anyagának gazdagsága, mint annak tudományos értéke tekintetében.” Reizner János először 1897. augusztus 31-én írta alá évi jelentését mint „könyvtár- és múzeumigazgató”. Ettől kezdve 1950-ig a Közművelődési palota kettős intézményként, perszonális unióban élt mint „Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum”. Móra kedvelt szavával: „az intézet”.

2

Nemcsak a múzeum, hanem bizonyos mértékig a Dugonics Társaság, Szegednek 1892 és 1948 között működő tudományos testülete is a könyvtár szülötte. Reizner volt az egyik kezdeményező, a szervező bizottság tagja, 1899-től pedig a társaság alelnöke. Fölolvasó üléseit ugyan a városháza közgyűlési termében tartották a *dugonicsok*, de vezetőségi tanácskozásait a könyvtár igazgatói szobájában, különösen amikor Tömörkény vagy Móra volt a társaság főtitkára. Tömörkény 1907-től 1917-ig, Móra előbb helyettesként 1904-től 1907-ig, majd 1917-től 1926-ig.

A századfordulóra a könyvtárnak és múzeumnak, tudományos társaságnak is helyet adó Közművelődési palota kezdett mintául szolgálni a vidéki városok között. Molnár Viktor kultuszállamtitkár szorgalmazta is ilyenek létesítését, és a szegedi példára jöttek létre a század elején Aradon, Békéscsabán, Gyulán, Marosvásárhelyen, Máramarosszigeten stb. a könyvtárak, múzeumok, előadótermet, sőt műtermet s hasonlókat magukban foglaló ún. *kulturpaloták*.

Reizner János 1893-ban kapott megbízást a várostól Szeged történetének megírására. Előtte már megjelent *A régi Szeged* címmel két kötete (1884, 1887) a város egy-egy történelmi fordulópontjáról; megírta *Makó történetét* (1892), s ő a szerzője — névtelenül — az első szegedi városismertetőnek, amely Leo Woerl lipcsei útikönyvsorozatában jelent meg 1896-ban.

Tömörkény írói munkássága országos hírűvé, Mórát a határokon túl is ismertté tette a szegedi Közművelődési palotát. Tömörkény is számos tudományágban jeleskedett; a néprajzot nemcsak elbeszéléseivel, hanem szaktanulmányjaival is gazdagította; a Múzeumi és Könyvtári Értesítőben könyvtártudományi írása is jelent meg. Móra „ezeregy élete” (ahogy Juhász Gyula mondta róla) az irodalomnak szinte minden műfajára, továbbá a régészetre, néprajzra, numizmatikára, botanikára, könyvtártudományra s még mi mindenre futotta. Ő ismerte föl és alkalmazta a legtudatosabban az elvet, hogy a régészet és a néprajz úgy tartozik össze, mint egy dió két fele: a régészet megkövült néprajz, a néprajz élő régészet. Kivételes népismeretének számos értékes megfigyelést, értelmezést köszönhet a régészet. S Móra nemcsak múzeumi kiállításait tette követendő példákká, a tudományos ismeretterjesztés mintáivá, ahogyan *Czakó Elemér* hirdette róla, hanem annak is híre ment, hogy ő — mai műszóval — a referenz-szolgálatban is első. Juhász Gyula írta róla: „Ő lett a

mindentudó Szegeden. Polihisztora az összes tudományoknak.” Ez azután olyan következményekkel járt, hogy szobájában egymásnak adták az emberek a kilincset. 1932. szeptember 16-án levélben így panaszkodott: „A betűim formáján láthatod is, hogy az első két oldal meg e közt történhetett valami. Hát egyéb nem történt, minthogy elment öt óra, reggel 8-tól mostanig, délután 1-ig. S az alatt itt járt: 2 apáca, 1 csendőr alezredes, 1 ceruzavigéc, 1 szép asszony, 1 régész, még 1 szép asszony, 2 egyetemi tanár, 3 kéregető úr, 1 pesti gyáros, 1 nem szép asszony, 1 Szalay Jóska, 1 piarista, 1 pálinkafőző, 1 paraszt politikus Hmvasárhelyről. Ez az egy volt köztük, ki akart valamit...”

Többször elpanaszolja azt is, mi mindennel fordulnak hozzá. 1921. július 25-én írja: „De azok már az én speciális szegedi örömeim, mikor lehívnak a telefonhoz a második emeletről, mert Szécsi Márton alsóvárosi paprikaboltos azt szeretné megtudni tőlem mint szavahihető embertől, hogy mikor halt meg Mátyás király. (Mert csak ebből állapítható meg, hogy mióta van oda az igazság.) Vagy amikor Kurucz lakatos a Tápéi sorról beküldi hozzám az inasát az összekormozott cédulával, hogy irjam én meg azon neki, hányszor nagyobb a hold, mint a föld, és melyik a világon a legmagasabb hegy, és a legmélyebb tenger, és ki volt a világon a legokosabb ember...”

Móra Tömörkényről írja, de őrá magára is érvényes: ők voltak annak idején a szegedi Közművelődési palota *legnagyobb látnivalói!*

3

A könyvtár a kezdetektől vonzotta az adományozókat. Fölsorolhatatlanul sok könyvet, régészeti leletet hordtak be nemegyszer kevésbé iskolázott paraszt- és munkásemberek, iparosok, akik főként Móra írásaiból ismerték meg a könyvtár és a múzeum jelentőségét. De kapott az intézet egész hagyatékot is. Így szerezte meg Móra 1919-ben *Kálmány Lajos* hagyatékát. Így alakult ki a könyvtár gyorsírás-, ex libris- és eszperantó-gyűjteménye, így került a legutóbbi években a könyvtárba *Cserzy Mihály*, *Király-König Péter*, *Magyar László* hagyatéka, *Zétényi Piroskának*, *Szent-Györgyi Albert* intézeti titkárnőjének a professzorra vonatkozó fényképgyűjteménye. Így bízta rá *Kisteleki Ede* újságírónak és költőnek a leánya a könyvtárra 250 ezer forintos alapít-

ványának gondozását, kamataiból kétévenként a legjobb helytörténeti művek jutalmazására. S így kapta meg a könyvtár 1978-ban Washingtonból a szegedi születésű Vasváry Ödön református lelkésznek az amerikai magyarság történetére vonatkozó gazdag hagyatékát is.

Nem véletlenül. Az intézmény kisugárzó ereje megmutatkozik egy-egy jeles egyéniségre ifjú korában tett hatásában is. Erről Vasváry Ödön 1961-ben *Lincoln magyar hősei* című könyvének Somogyi-könyvtári példányában így vallott: „Ezt a példányt meleg szeretettel dedikálom a Somogyi-könyvtárnak, amelynek hűségem látogatója voltam hosszú évekig, és amelynek igen sokat köszönhetek. 47 év múlva először visszatérve szülővárosomba, első utam ide vezetett.” Balázs Béla 1947-ben írta egyik könyvébe: „A Somogyi-könyvtárnak, melyben első irodalmi élményeimert kaptam, hálás emlékezéssel.” Ekkor már megjelent *Álmodó ifjúság* című önéletrajzi regénye (1946), amelyben elmondta, hogy diákkorában órend szerint összeállított napi programjában minden napra néhány órát szánt a könyvtár olvasótermére. Otthon, tanár apja könyveiből is olvashatott volna, de ő az olvasóteremben többet kapott: „Ám ha egy nagy könyvtárteremben ültem, ahol létrán kellett felmászni a magasabb polcokhoz, akkor ebbe az óriási könyverdőbe léptem be, ha csak egy kis kötet volt is a kezemben.” „Néha felnéztem a könyvből, és körüljártattam szememet a magas könyvfalakon, aztán összeszorítottam öklömet, és nekigyürközve elszántan tovább olvastam. Este nyolc órakor én hagytam el mindig utolsónak a könyvtártermet...”

Alig egy évtizeddel később Babits Mihály főreáliskolai helyettes tanár volt rendszeres látogatója „a Tömörkény könyvtárának”, ahogy Juhász Gyulát tudósította. Egy újabb évtized múltán pedig Bálint Sándor. Ő meg 1964-ben így emlékezett: „A polgári iskolában osztályfőnököm volt Cs. Sebestyén Károly, akit itt láttam viszont. Egyelőre csak látásból ismertem a könyvtár betűrendes katalógusában sűrűn keresgélő Móra Ferencet. Sokszor láttam itt könyvek fölé hajolni Juhász Gyulát. Lehetett-e az alsóvárosi áldott örökség birtokában és az ő példájukra más választásom, mint az, amely életpályámból kirajzolódik: a szegedi világ és emberség méltatása és szolgálata?

Itt a Somogyi-könyvtárban írtam meg Klauzál Gáborról szóló történelmi szakdolgozatomat. Itt ismerkedtem meg, amíg nehezen magamnak is meg nem tudtam szerezni, Kál-

mány Lajos életművével is. Mit is mondjak még? Alig van munkám, amelynek műhelye ne a Somogyi-könyvtár lett volna. Jólesik megemlítenem, hogy a *Szegedi szótár* és a *Szeged városa* irodalmi megalapozása is itt készült.”

A *Szegedi szótár* könyvtári példányában ez az ajánlás erősíti meg az iménti vallomást: „A Somogyi-könyvtárnak, tanuló iskolámnak sok szeretettel és hálával, Szeged, 1958. június 11. Bálint Sándor.”

A három nagy igazgató mellett bizony nem feledkezhetünk el famulusokról, jobb kezűkről, Cs. Sebestyén Károlyról. Már Reiznernek segédkezett a szőregi templomromok ásatásában, s később is mindenesé volt az intézetnek. Szintén sokoldalú tudós, aki főként művelődéstörténeti munkásságával írta be nevét Szeged tudományos múltjába. Elsőként elemezte a város utcaneveit, történeti források nyomán elevenítette föl a város múltját, a város középkori templomainak történetét, és legmaradandóbb érdeme, hogy megmentette a Dömötörtornyot. Szeged az ő szakértelmének és Móra tollának köszönhetette legrégebb, alföldi viszonylatban páratlan műemlékét.

Népvándorláskori régészként került 1938-ban Móra igazgatói székébe Csallány Dezső, de volt érzéke a könyvtári munkához is. Ő szerezte meg a könyvtár számára Dugonics András könyvtárának maradványát. Az 1931-ben indított múzeumi kiadványsorozat mellé könyvtári, bibliográfiai füzeteket akart megjelentetni. 1944-ben Móra Ferenc-emlékkönyvet tervezett.

4

A főlzabradulásakor *Majthényi Béla* megbízott igazgatóként áldozatos munkával mentette meg a könyvtár kárt is szenvedett anyagát. De behozta a Somogyi-könyvtárba és a viszonyok megszilárdulásával juttatta vissza a jogutódnak a tudós főrabbi, *Löw Immanuel* nagy értékű könyveit is.

Somogyi Károly 1880-ban adományával egyebek közt azt a célt is szolgáltni akarta, hogy Szeged egyetemét kapjon: a könyvtárral ennek egyik feltételét kívánta megteremteni. Két ízben is szó volt a Somogyi-könyvtárnak és az egyetemi könyvtárnak közös épületbe helyezéséről, s így önállóságuk megtartásával összehangolt, hatványozottan gyümölcsöző együttműködéséről. Először 1921—22-ben, amikor Dézsi Lajos tervével Móra egyet is értett, de

az elképzelés mégis megfeneklett; másodszer 1958-ban, amikor *Havasi Zoltán* vetette föl a gondolatot, amelyet a most befejezés előtt álló új könyvtáráépület lett volna hivatva valóra váltani. Később az egyetemi könyvtár mégis viszalépett az építkezésben való részvételtől, így a Somogyi-könyvtárnak, amely alapításakor a főreáliskolával, a Közművelődési palotában pedig az egyre növekvő múzeummal kényszerült társbérletben élni, új helyen majd a levéltárral kell megosztania már most előreláthatóan az ezredfordulóra ismét szűknek bizonyuló helyét. Különleges véletlen, hogy most visszakerül a könyvtár az alapítóról 1880-ban elnevezett Somogyi utcába, első helyétől mindössze száz méterre.

Pedig a két könyvtár közös elhelyezése azért is célszerű lett volna, mert a Somogyi-könyvtár mindig is afféle pót-egyetemikönyvtár szerepét töltötte be: olvasótermét zömében régen is, ma is egyetemi és főiskolai hallgatók használják. Nem egy nyilatkozatot ismerünk (egyebek közt a *Somogyi-könyvtári Műhely* című folyóirat 1983. évi kettős számából, amely *Vallomások Szegedről* címmel a városból elszármazottak emlékezéseit tartalmazza), amelyben ki-ki arról tesz hitet, hogy diákkorában jobban szeretett a Somogyi-könyvtárba járni, mint az egyetemibe; a Somogyinak családiasabb volt — s remélem, ma is így van — a légköre, a hangulata.

A fölszabadulás után éveknek kellett eltelnük, mire a könyvtár úgy összeszedhette magát, hogy az alapító kitűzte két célt, a közművelődést és a tudományt a kor színvonalán szolgálhatta. Az egyetemi könyvtár néhány munkatársának, *Bóday Pálnak*, *Hencz Aurélnak*, *Molnár Istvánnak* az érdeme, hogy rászorították a Somogyi-könyvtárbelieket e kötelességeik teljesítésére. 1952-ben a *Szekerés Pál* vezette egyetemi könyvtár hozta létre, majd adta át a Somogyi-könyvtárnak az első fiókkönyvtárat Petőfi-telepen, amely közelebb vitte a könyvet a dolgozó emberekhez. Ma 24 fiókja van a Somogyinak, egyre nagyobbak, egyre korszerűbbek. Ugyanakkor tért át a korábban *prézens* könyvtár a kölcsönzésre a központban, a Közművelődési palotában is. Ma Szeged lakosságának 16,6 százaléka van beiratkozva valamelyik könyvtárba, s ez az arány nagyobb az országos átlagnál, az öt megyei város között pedig az új megyei könyvtáráépületével vonzóvá lett Miskolc után a második. Talán az új könyvtárba való átköltözés segít majd az olvasók számának gyarapításában — vagy legalább

a gazdasági nehézségek és az életformabeli változások következtében támadt országos kedvezőtlen iránynak, az olvasói szám csökkenésének megállításában.

Szintén az egyetemi könyvtár ösztönzésére született 1954-ben a Somogyi-könyvtár első tudományos kiadványa, *Ertsey Péter* összeállításában a könyvtár helyi kiadású folyóiratainak és hírlapjainak bibliográfiája. A hatvanas években bontakozott ki önálló kiadványpolitikája. Részint a *Somogyi-könyvtári Műhely* című évnegyedes helyismereti és városfejlesztési folyóiratával, részint pedig különféle sorozataival és sorozaton kívüli bibliográfiai, irodalomtörténeti, helyismereti munkáival, népszerűvé vált hasonmás-kiadásaival. Ezek általában kedvező visszhangot keltettek a hazai tudományos és könyvtáros közvéleményben. Nemkülönben a kiállítások, amelyek egyrészt nyaranta az ünnepi hetek idején adtak izelítőt a könyvtár kincseiből sok ezer látogatónak, részben pedig a nevezetesebb évfordulók megünneplését szolgálták, mint a József Attila vagy a Lechner Lajos emlékére rendezettek.

Nyolcvan évvel Reizner várostörténete után elkezdődött Szeged új történeti monográfiájának kiadása. Ennek a könyvtár volt a kezdeményezője, s noha utóbb a szellemi irányításból kirekesztették is, a munkában néhány munkatársa ezután is részt vesz, és a kiadói tevékenység szervezése továbbra is a könyvtár földadata maradt.

5

A legutóbbi időkig nagy közegellenállással kellett megküzdenie a könyvtárnak amiatt a nézet miatt, amely szembeállította egymással az alapító kitűzte két célt, a közművelődést és a tudományosságot, és amely még az 1966. évi minisztériumi vizsgálat jegyzőkönyvében is kifejezésre jutott. Pedig az alapgyűjtemény tudományos értéke olyan nagy, hogy még a könyvtár munkatársait is meglepi egy-egy rejtett értékének fölbukkanása. Például 1948-ban *Haviár Győző* hidépitő mérnök írta meg a Dél-magyarországban, hogy az új hid építésében egy hónapot nyertek a könyvtárban lelt adatok birtokában. A hírlaptár nélkülözhetetlen volt a Juhász Gyula-, a Mikszáth-, a kéziratár pedig a Jókai-kritikaikiadás számára. *Johann Paul Westhof* hegedűszonátáinak egyedüli példányáról 1974-ben Lipcsében készült hasonmás és modern átirat. Gorkijnak oroszul nem

ismert cikkét csupán a Somogyi-könyvtárban fönmaradt magyar újságból kellett visszafordítaniuk az életművét gondozóknak. Petőfi kecskeméti színészkedésének egyetlen dokumentuma, egy kis színházi *emlény*, szintén csak a Somogyiban maradt fön. Sorolhatnám tovább a gyűjtemény kincseit, ritkaságait, de talán ez is elég annak bizonyására, hogy nem elfogultság a százéves könyvtár értékeire s az ebből fakadó tudományos elkötelezettségére, értékeinek az ország számára való közkinccsé tételére hivatkozni.

Ezért volt a könyvtár és könyvtárosai számára nagy elégtétel és igazolás, amikor 1981 elején a művelődési miniszter a Somogyi-könyvtárat első osztályú tudományos könyvtárrá mi-

nősítette. Ez persze biztatás és egyben elkötelezés, hogy új helyén, korszerűbb körülményei között is folytassa a nagy elődökhöz méltó közművelődési és tudományos tevékenységét a város — és 1973 óta mint megyei könyvtár egész Csongrád megye — szolgálatára. Megváltoztatva a megváltoztatandókat a következő évszázadra is érvényes az óhaj, amelyet Somogyi Károly a bevezetőként már idézett 1880. április 26-i följajnló levelének a végén e szavakkal fogalmazott meg: „e közművelődési intézmény is legyen egyik hathatós eszköz a város birtokában, mellyel a romjaiból új életre kelő Szeged a nemzeti haladás világító fákláját századokon át lobogtassa boldog, erős és virágzó falai közt”.

Péter László

Lapozgató

A MUOSZ Újságíróiskola tömegkommunikációs vizsgadolgozatainak bibliográfiája címmel a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 300 példányban, sokszorosításban kiadta a könyvtárában található, 1972 és 1981 között készült újságíróiskolai szakdolgozatok jegyzékét, amely évenként, ezeken belül pedig a szerzők betűrendjében sorolja fel 919 szerző 6—20 gépelt oldal terjedelmű vizsgamunkáját. Az összeállító, *Fehér Zsuzsa* megadja a szakdolgozatok könyvtári jelzetét, és minden cimleírás végén a témát pontosabban meghatározó tárgyszavakat is közli; ezek jól segítik a jegyzékben keresgélőt a tárgykörök szerinti kutatásban a tárgymutató használatakor. A mutató átnézése a helyismereti gyűjteményekben dolgozók számára hasznos lehet, mert a megyék nagy részének sajtójáról készültek szakdolgozatok a Magyar Újságírók Országos Szövetségének iskoláján. (1982. 219 l.)

Sopron és környékének munkásmozgalma 1939—1945 a címe és tárgya a *Győr-Sopron megye munkásmozgalma* c. sorozatban tavaly megjelent, soproni kiadású kötetnek, melyben a szerző, *dr. Hiller István* egyetemi könyvtárigazgató nemcsak a szűkebb tájegység közelmúltbeli történetéről közöl fontos ismereteket, hanem az ország sorsában nagy szerepet játszó eseményekről is tudósít: ezeknek az eseményeknek a jelentőségét Sopron sajátos

földrajzi és nemzetiségi viszonyai adják meg; elég utalni csupán az Anschluss hatására, a Volksbund soproni szervezkedésére és az ellene kialakult társadalmi összefogásra, a munkásság és az egyetemi ifjúság fellépésére, majd — a háború végső szakaszában — a soproni nyilas parlamentesdire, a város tiszavirágéletű „főváros” szerepére. Az olvasmányoknak is érdekes kötetet nagy jegyzetapparátus, időrendi áttekintés és névmutató egészíti ki. (1983. 195 l., 6 t. 30 Ft)

Az Állam és Igazgatás repertórium 1949—1980 címmel az Államigazgatási Szervezési Intézet sokszorosításban kiadta e fontos folyóirat első harminc évfolyamát feltáró kötetet, *Bodnár Zoltán, Dunay Pál* és *Szalay Péter* összeállítását. A munka szerkesztője *Kukorelli István*. A repertórium bevezetője a folyóirat történetének alapos ismertetését tartalmazza, a bibliográfiai rész tíz fejezetben, ezeken belül pedig számos alcsoportban, a megjelenés időrendjében közli a tanulmányok, cikkek adatait. A 4018 tételes nagy anyagban egyetlen, szerzői névmutató segíti a keresést. Utána újból érdemi rész következik, mert az 1981. január 1-től 1982. júl. 1-ig terjedő időszakban megjelent folyóiratszámok anyagát további 207 tételben — immár névmutató nélkül — szintén feltárja a repertórium. (1982. 324 l.)